

Mgr Tomasz Bożerocki

Wydział Komunikacji Uniwersytetu Wileńskiego, Wilno, Litwa

Tradycja unii polsko-litewskiej w świetle dokumentów Armii Krajowej z lat 1939–1944

Wstęp

W historiografii nie jest akcentowany fakt, że AK była organizacją, która miała swój aparat polityczny, który kreował postawy obywatelskie, rozpowszechniał idee oraz wizje polityczne za pośrednictwem własnych kanałów komunikacyjnych. Innymi słowy, Armia Krajowa prowadziła kampanie propagandowe, korzystając z dostępnych dla polskiego podziemia mediów. W tym celu było powołane Biuro Informacji i Propagandy Armii Krajowej (BIP AK).

Termin *propaganda* ma negatywne konotacje, ponieważ jest utożsamiany z narzędziem służącym do kontrolowania społeczeństwa. Termin *propaganda* może być rozumiany w wąskim znaczeniu jako sposób na komunikację polityczną, w którym kontroluje się informację, dążąc do wypracowania odpowiedniej opinii. Także z pomocą tego terminu można określić celowe, długoterminowe działania rozpowszechniające odpowiednie idee, doktryny w celu zmiany zachowania się społeczeństwa¹. Działalność propagandową ze względu na metody i skutki można podzielić na kilka poziomów: mikro, mezo, makro. Propaganda na poziomie mikro jest mało skuteczna, na tym poziomie u odbiorcy są wywoływane krótkotrwałe uczucia przez jednorazowe druki lub manifestacje. Propaganda na poziomie mezo jest regularna, komunikowane treści są spreprowane przez specjalistów pracujących w instytucji odpowiadającej za spójność przekazu i rozpowszechnienie odpowiednich treści. Działania na poziomie mezo dążą do zmiany zachowań społeczeństwa. Propagandę na tym poziomie można określić jako propagandę totalną. Komunikaty są nadawane poprzez różne media i instytucje². Tego typu kategoryzacja

¹ Wołoszyn Witold Jacek, *Wstęp*, „Propaganda w systemach demokratycznych i nie-demokratycznych”, Lublin 2015, s. 7; Urbaniak Artur, *Rola elementów werbalnych i niewerbalnych w komunikacji politycznej końca XX i początku XXI wieku na podstawie analizy wybranych wystąpień medialnych polskich polityków*, Poznań 2014, s. 199.

² Król Cezary Eugeniusz, *W poszukiwaniu modelu propagandy totalnej*, „Propaganda w systemach demokratycznych i niedemokratycznych”, Lublin 2015, s. 20.

propagandy ułatwia przedstawienie działań komunikacyjno-informacyjnych polskiego ruchu oporu.

Celem artykułu jest przedstawienie tradycji i wizji unii polsko-litewskiej komunikowanej przez BIP AK. Zostaną omówione metody działania BIP AK oraz wizje unii polsko-litewskiej zawarte w komunikatach BIP AK.

Początkowy etap działalności propagandowej w warunkach okupacji

Po wojnie obronnej 1939 r. i rozpoczęciu się okupacji zostaje powołany rząd emigracyjny z generałem Władysławem Sikorskim na czele. Rząd emigracyjny, chcąc dostarczać do okupowanego kraju prawdziwe wiadomości, rozważał możliwość wydawania biuletynu informacyjnego, który drogą zrzutów trafiałby do kraju³. Jednak tej akcji nie rozpoczęto, ponieważ możliwe rezultaty nie okupiłyby kosztów całego przedsięwzięcia, a tym bardziej akcja nie zaspokoiłaby potrzeb informacyjnych okupowanego kraju. Dlatego tworzące się państwo podziemne musiało powołać struktury odpowiedzialne za działania komunikacyjno-informacyjne. Zanim skonsolidowano ruch oporu w jedną spójną organizację, poszczególne grupy oporu wydawały jednorazowe druki, gazety, plakaty, odezwy, także przez krótki czas w Wilnie działała radiostacja „Wolność”. Tego typu działania nie miały większego skutku ze względu na małą liczbę egzemplarzy wydawanych pism⁴. Działania komunikacyjno-informacyjne, które podjęto w kraju jesienią 1939 r., można określić jako minimalne. Można sugerować, że na początkowym etapie propaganda ruchu oporu odbywała się na poziomie mikro i nie mogła znacząco wpłynąć na poglądy oraz postawy okupowanej społeczności.

³ *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945, tom 1, wrzesień 1939 – czerwiec 1941*, red. Pełczyński Tadeusz, Londyn 1970, s. 8, 78; Grabowski Waldemar, *Ulotki lotnicze nad Polską 1939–1945*, „Biuletyn informacyjny AK”, 2013, 3 (275), s. 60–63.

⁴ Tomaszewski Longin, *Wileńszczyzna lat wojny i okupacji 1939–1945*, Warszawa 2010, s. 185; Żurawski Jacek A., *Prasa konspiracyjna w Wilnie i Okręgu Wileńskim w latach 1939–1945: okres wrzesień 1939 – czerwiec 1941*, „Niepodległość i Pamięć” [źródło interaktywne], 2011, nr 2, s. 55–65, [http://bazhum.muzhp.pl/autor/%C5%BBurawski/Jacek A./](http://bazhum.muzhp.pl/autor/%C5%BBurawski/Jacek%20A./).

Celowość powołania BIP AK Okręgu Wileńskiego

Sytuacja w byłym województwie wileńskim zmieniła się w związku z konsolidacją ruchu oporu, która w tym regionie nastąpiła w grudniu 1939 r. Powołany został nie tylko Wileński Okręg Służby Zwycięstwu Polski, ale także stworzono strukturę odpowiedzialną za działalność komunikacyjno-informacyjną – Biuro Informacji i Propagandy Okręgu Wileńskiego. Ustalono, że organizacja podziemna będzie wydawać swój organ „Polska w Walce”. Redaktorem naczelnym Wileńskiego BIP-u został Władysław Kamiński, któremu towarzyszyli: Kazimierz Kucharski, Stanisław Wawrzyńczyk, Czesław Zgorzelski, Eugeniusz Gulczyński, Stefan Bratkowski, Jerzy Dobrzański, Szczepan Szczeniowski⁵. Nakład nowego organu wzrósł z 200 egzemplarzy miesięcznie w 1940 r. do 3 000 egzemplarzy miesięcznie w 1941 r. W gazecie naświetlano sytuację na frontach, sytuację w okupowanym kraju, a także podawano inne aktualne komunikaty. Było to regularne źródło informacyjne dla okupowanej społeczności i kontrpropaganda⁶. Po scentralizowaniu organizacji podziemnych w jeden ruch oporu, powołaniu BIP-u oraz redakcji podziemnego organu propaganda polskiego podziemia stopniowo przeszła na poziom mezo. W trakcie aresztowań, przeprowadzonych przez sowiecki aparat bezpieczeństwa wiosną 1941 r., został zatrzymany Władysław Kamiński, dlatego działalność BIP-u Okręgu Wileńskiego tymczasowo była sparaliżowana. Latem 1941 r. po wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej i ponownym nawiązaniu łączności z Komendą Główną AK w Warszawie, BIP Wileńskiego Okręgu ponownie rozpoczęło swoją pracę. Dowódcą BIP-u został Jerzy Dobrzański.

Po reorganizacji BIP-u Wileńskiego Okręgu zostały wytyczone zasadnicze cele:

- podtrzymywanie wiary w odzyskanie niepodległości przez Polskę;
- podtrzymywanie postaw obywatelskich;
- rozpowszechnianie kontrpropagandy.

Cele przewidywano osiągnąć za pomocą następujących metod:

- rozpowszechniając informację o osiągnięciach polskiego podziemia i rządu emigracyjnego;

⁵ Szostakowski Józef, *Między wolnością a zniewoleniem: prasa w języku polskim na Litwie w okresie od września 1939 do 1964 roku*, Wilno–Warszawa 2004, s. 101; Żurawski Jacek A., dz. cyt., s. 71–72.

⁶ Żurawski Jacek A., dz. cyt., s. 70–76.

- rozpowszechniając decyzje rządu emigracyjnego;
- omawiając polityczno-historyczne zagadnienia kraju i narodu;
- publikując wyroki sądu specjalnego;
- rejestrując i publikując zbrodnie okupantów oraz kolaborantów;
- analizując nastroje społeczne;
- prowadząc dywersję propagandową⁷.

BIP Wileńskiego Okręgu AK było strukturą scentralizowaną, w której działały wydziały odpowiedzialne za poszczególne prace, takie jak zbieranie, preparowanie i rozpowszechnianie informacji. Od 1942 r. regularnie wydawano gazetę „Niepodległość”, która od czerwca 1943 r. nazywała się „Niepodległość: organ ziemi Wileńskiej”. Organ był wydawany do ostatecznej likwidacji struktur akowskich na Wileńszczyźnie⁸. BIP Okręgu Wileńskiego ze względu na specyfikę regionu musiało brać w rachubę także Litwinów, Białorusinów, a nawet Rosjan. Prowadzono działania komunikacyjno-informacyjne skierowane do Litwinów, Białorusinów, Rosjan i Niemców. Każdy wydział miał dokładne instrukcje, w jaki sposób trzeba działać, chcąc skutecznie oddziaływać na różne grupy narodowościowe. Także analizowano, czy działania komunikacyjno-informacyjne Wileńskiego BIP-u były skuteczne⁹. Badanie skuteczności działań komunikacyjno-informacyjnych wskazuje na to, że dowództwo BIP-u analizowało własną pracę. Podstawowymi środkami w rozpowszechnianiu informacji były gazety, ulotki, odezwy oraz żołnierze oddziałów partyzanckich.

⁷ Wołkonowski Jarosław, *Okręg Wileński Związku Walki Zbrojnej Armii Krajowej w latach 1939–1945*, Warszawa 1996, s. 28–29, 58, 68, 86, 102–104; Żurawski Jacek A., dz. cyt., s. 106–107; „D”, „N”, „P” grupių veiklos ataskaitos, 1943.08.26 – 1944.03.05, LCVA, f. R-601, ap. 1. b. 23, l. 1–15. „D”, „N” grupių diversijų organizavimo instrukcijos, 1943.10.01 – 1944.01.03, LCVA, f. R-601, ap. 1. b. 14, l. 1–7; Kiałka Stanisław: *legenda wileńskiej konspiracji. Materiały biograficzne i pisma wybrane*, red. Malinowski Leszek Jan, Bydgoszcz 2000, s. 484–489.

⁸ Brzozowski Zygmunt Szczęśny, *Litwa – Wilno 1915–1945*, Paryż 1987, s. 102; Szostakowski Józef, dz. cyt., s. 114; *Niepodległość*, Nr. 6/10 ir Nr. 8 Vilniaus krašto leidinyse, 1944.02.15 – 1944.06.15, LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 92, l. 1–4; „D”, „N”, „P” grupių veiklos ataskaitos, 1943.08.26 – 1944.03.05, LCVA, f. R-601, ap. 1. b. 23, l. 3; *Niepodległość: Organ Ziemi Wileńskiej*, Wilno, 1942–1944, R. 3, Nr. 1(35) – 2/3(36/37), LMAVBSPS.

⁹ *Potvarkis dėl BIP pranešimų apie politiką, ekonominę ir kultūrinę padėtį rašymo*, LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 1, l. 1–3; *Direktyvos dėl BIP organizavimo, struktūros ir veiklos. Agitacinio propagandinio darbo instrukcijų projektai*, 1944.02.22 – 1944.03.01, LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 9, l. 7.

Dywersja propagandowa

Od wiosny 1943 r. zaczęły formować się oddziały partyzanckie AK, czyli tak zwane brygady partyzanckie, których celem było obrona ludności Wileńszczyzny. Dowództwo BIP-u przewidziało możliwość wykorzystania oddziałów partyzanckich jako środka do komunikowania odpowiednich treści, ponieważ gazetę było trudno rozpowszechniać na wsi w warunkach konspiracyjnych. Dlatego lukę informacyjną wśród ludności wiejskiej zapełniano przy pomocy partyzantów.

Za pomocą oddziałów partyzanckich BIP Wileńskiego Okręgu AK rozpowszechniało następujące idee:

- Po wojnie zostanie odbudowana silna Polska z silnym społeczeństwem obywatelskim.
- Sojuznikami przyszłej Polski będą USA oraz Wielka Brytania i najważniejszym dążeniem we współpracy międzynarodowej będzie zachowanie pokoju.
- Stosunki dyplomatyczne zostaną nawiązane z ZSRS wówczas, gdy ZSRS wyrazi chęć współpracy dyplomatycznej.
- Polska za wszelką cenę będzie zwalczała niemiecki narodowy socjalizm.
- Polska w regionie Europy Środkowej będzie liderem dążącym do zrealizowania założeń federacyjnych „Trzeciej Europy” (konceptji sformułowanej przez Józefa Piłsudskiego i udoskonalonej przez Józefa Becka).
- Litwa, chcąc zachować niepodległość, będzie musiała utrzymywać dobrosąsiedzkie i sojusznicze stosunki z Polską lub przyłączyć się do federacji „Trzeciej Europy”.
- Osoby lub grupy w czasie okupacji współpracujące z okupantem będą musiały zdać sprawozdanie z takowej działalności (uzasadnić), ewentualnie odpowiedzieć za swoje haniebne czyny według prawa¹⁰.

¹⁰ *Direktyvos dėl BIP organizavimo, struktūros ir veiklos. Agitacinio propagandinio darbo instrukcijų projektai, 1944.02.22 – 1944.03.01*, LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 9, l. 8–10; Banasikowski Edmund, *Na zew Ziemi Wileńskiej*, Warszawa–Paryż 1987, s. 13–146; *I Wileńska Brygada AK „Juranda”: Relacje żołnierzy, wspomnienia dowódców*, red. Leszek Jan Malinowski, Warszawa–Kraków 2014, s. 338; Bohdanowicz „Czortek” Janusz, *Brygada „Wilhelma”: oddziały partyzanckie „Zuka” i „Gozdawy”*, Gdańsk 1998, s. 33.

Przedstawione powyżej fakty skrótkowo przedstawiają działalność BIP Wileńskiego Okręgu AK, a także wskazują, jakimi metodami posługiwano się, prowadząc działalność komunikacyjno-informacyjną.

Wiosną 1942 r. rozpoczęto prace nad powołaniem nowej komórki w strukturze BIP-u, która byłaby odpowiedzialna za dywersję informacyjną – dezinformację wroga. W 1943 r. rząd emigracyjny został poinformowany o skutecznym początku działalności komórki „N”¹¹, która była odpowiedzialna za rozpowszechnianie rzeczywistych bądź zmyślonych informacji wśród żołnierzy niemieckich oraz pracowników administracji niemieckiej, litewskiej i białoruskiej. Komunikaty preparowane przez pracowników komórki „N” były wydawane w języku niemieckim, litewskim i białoruskim. W komunikatach rozpowszechnianych wśród żołnierzy i pracowników administracji okupacyjnej zaznaczano, że III Rzesza wojnę przegra i niepomyślny dla III Rzeszy koniec wojny przyniesie cierpienia dla społeczności niemieckiej. Ulotki, gazety, etc., były wykonane w języku nieprzyjaciela, zostawiano je w miejscach, gdzie masowo przebywali żołnierze niemieccy lub pracownicy okupacyjnej administracji¹². Jesienią 1943 r. oddział „N” zostaje przemianowany na oddział „D” z pododdziałami „N”, „L”, „B” oraz „R”. Jarosław Wołkonowski zaznaczył, że działalność tego oddziału tak naprawdę nie trwała zbyt długo, ponieważ po aresztowaniach przeprowadzonych przez gestapo wiosną 1944 r. oddział faktycznie przestaje istnieć¹³.

Oddział „D” był odpowiedzialny za regularną dywersję propagandową i organizację pracy komórek „N”, „L”, „B”, które prowadziły pracę propagandową wśród Niemców, Litwinów oraz Białorusinów. Rozpowszechniano ulotki, w których wskazywano popełnione zbrodnie i kary grożące po wojnie za ich dokonanie. Prowadzono także agitację ustną oraz przekazywano kłamliwą informację z ust do ust (plotkowanie), w taki sposób dezorganizując okupanta, np. że Litwini masowo

¹¹ Bubnys Arūnas, *Pasipriešino judėjimai Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metais: 1939–1945 m.*, Vilnius 2015, s. 289; Brzozowski Zygmunt Szczęsny, dz. cyt., s. 100; *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945, tom 2, czerwiec 1941 – kwiecień 1943*, red. Tadeusz Pełczyński, Londyn 1973, s. 439.

¹² *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945, tom 6, uzupełnienie*, red. Iranek-Osmecki Kazimierz, Londyn 1989, s. 231–236, 297–301; Grabowski Waldemar, dz. cyt., s. 61.

¹³ Wołkonowski Jarosław, dz. cyt., s. 104; Bubnys Arūnas, dz. cyt., s. 289.

opuszczają Wilno w obliczu zbliżania się frontu niemiecko-sowieckiego w kierunku Wilna. Przekazywano komunikaty w formie ustnej, np. że Litwa będzie mogła zachować swą niepodległość tylko w wypadku powołania federacji z Polską, ponieważ w innym wypadku zostanie wcielona do Związku Radzieckiego. Szczególnie skutecznym sposobem dywersji propagandowej okazało się puszczanie w obieg fałszywych rozporządzeń, rozkazów, postanowień, etc. Masowo fałszowano dokumenty na otrzymanie radioodbiorników, węgla, mundurów, telefonu, etc.

W działalności skierowanej do ludności litewskiej podstawowym akcentem był aspekt polonofilski, czyli starano się podkreślać zalety dobrego współżycia z Polakami oraz pozytywne aspekty wspólnego bytu politycznego w sfederowanym państwie¹⁴. W marcu i kwietniu 1944 r. wydano i rozklejono 2 tys. plakatów o zmianie godziny policyjnej, w imieniu gestapo skonfiskowano telefony w niemieckich spółkach, dyrektorów niemieckich spółek zwołano na fikcyjne posiedzenie do gmachu NSDPA w Wilnie, kwatermistrza wileńskiego garnizonu wojskowego wysłano z karawaną ciężarówek do Podbrodzia po odebraniu siana, którego tam nie było, przedstawicieli spółek niemieckich wysłano z ciężarówkami po odebranie fikcyjnego sprzętu ze stacji towarowej w Ponarach. Jest to tylko kilka przykładów dywersji propagandowych przeprowadzonych przez BIP AK Okręgu Wileńskiego w okresie marzec–kwiecień 1944 r.¹⁵

Tradycja unii polsko-litewskich w dokumentach AK

Szczególnie popularnym motywem w propagandzie BIP-u były polityczne wizje powojennej Litwy oraz idee federacyjne. Jako uzasadnienie idei federacyjnych podawano doświadczenie historyczne, czyli starano się podkreślić, że wrogość Litwy do Polski w okresie międzywojennym nie posłużyła obu państwom. Gdyby Litwa zmieniła antypolski kurs, wówczas byłaby możliwość stworzenia sojuszu wojskowego, który mógłby skutecznie przeciwstawić się agresji Związku Radzieckiego i III Rzeszy. Także podkreślano znaczenie unii polsko-litewskiej w 1385 r. Wskazywano, że

¹⁴ „D“, „N“ grupių diversijų organizavimo instrukcijos, 1943.10.01 – 1944.01.03, LCVA, f. R-601, ap. 1. b. 14, l. 1–7.

¹⁵ „D“, „N“, „P“ grupių veiklos ataskaitos, 1943.08.26 – 1944.03.05, LCVA, f. R-601, ap. 1. b. 23, l. 1–7.

od tego czasu Wielkie Księstwo Litewskie miało wiele korzyści, takich jak chrystianizacja, rozwój kultury, rozwój instytucji politycznych, etc. Aczkolwiek w tego typu komunikatach zaznaczano, że ubocznym skutkiem unii była polonizacja szlachty oraz życia kulturowego WKL, co było nie do uniknięcia, ponieważ Polska była na wyższym poziomie cywilizacyjnym. W komunikatach dowodzono, że Litwa po wojnie może prosperować i mieć przyszłość, jeżeli znowu dokona takiego samego wyboru jak w XIV w., czyli przystąpi do sojuszu z Polską. Taki sojusz zapewniłby niepodległy byt obu państwom. Drugą komunikowaną wizją była idea aneksji Litwy z pozostawieniem dla Litwinów autonomii kulturalnej jako dla mieszkańców odrębnego regionu etnograficznego. Także przewidywano po wojnie zachowanie *status quo* w relacjach polsko-litewskich sprzed 1 września 1939 r. lub proponowano rozwiązanie dyplomatyczne, które zadowoliliby obie strony. Jednak te wizje politycznej przyszłości Litwy nie zostały sformułowane bardziej klarownie¹⁶.

Rozwiązanie federacyjne było rozpowszechnioną i często komunikowaną ideą. Litwę i Polskę w tej wizji przedstawiano jako partnerów wspólnie realizujących koncepcję „Trzeciej Europy”, której zwolennikiem przed wybuchem drugiej wojny światowej był minister spraw zagranicznych II RP Józef Beck. Przewidywano na terenie Litwy powołanie specjalnego zarządu cywilnego, którego celem byłoby zapewnienie równych praw Litwinom i Polakom. Natomiast sprawy kontrowersyjne w rozważaniach nad federacją nie były poruszane. Chodziło przede wszystkim o kwestię państwowej przynależności Wilna. Prawdopodobnie mogło to być spowodowane tym, że strona polska uważała tę sprawę za rozwiązaną w 1920 r. Mogło również wynikać z faktu, że dla Litwinów problem ten nadal pozostawał nierozstrzygnięty i bardzo kontrowersyjny, zresztą podobnie jak w czasie rozmów w Suwałkach jesienią 1920 r., kiedy sprawa Wilna też nie była poruszana. Końcowym akcentem rozważań na temat przyszłej federacji polsko-litewskiej zawsze było podkreślenie hipotezy, że powołanie federacji zapewniłoby trwałą byt polityczny Litwinom i Polakom oraz dobre warunki rozwoju kulturowego i gospodarczego¹⁷.

¹⁶ *Lietuvių-lenkų santykių apžvalgos, 1943-08*, LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 33, l. 20; Tarka Krzysztof, *Konfrontacja czy współpraca? Litwa w polityce Rządu Polskiego na uchodźstwie 1939–1945*, Opole 1998, s. 39.

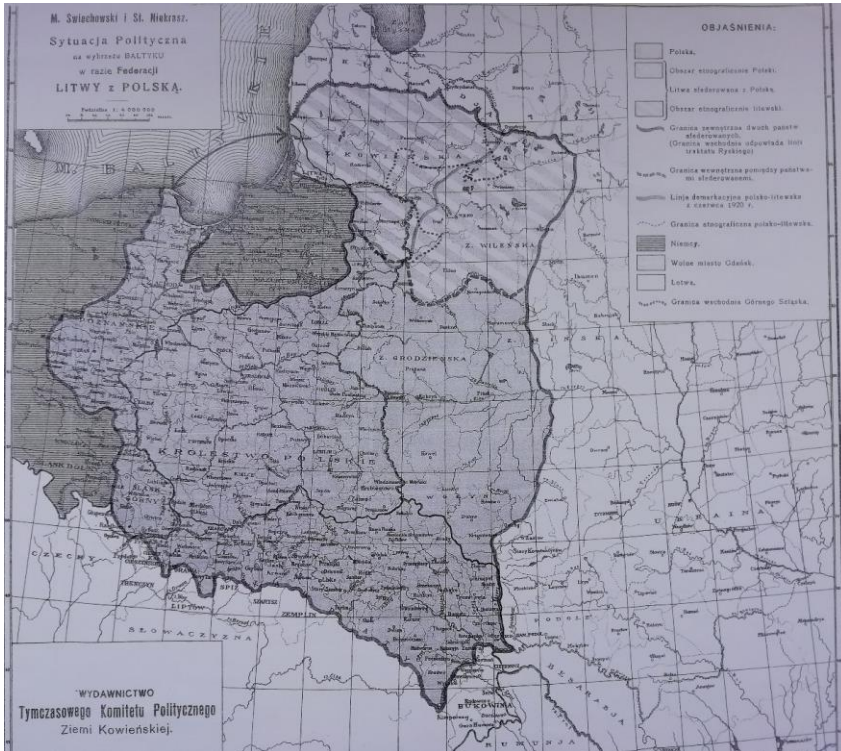
¹⁷ *Lietuvių, baltarusių, lenkų spaudos apžvalgos, 1943 m.*, LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 39, l. 28.; *Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos analizė apie lenkų politinius teiginius Vilniaus ir Vilniaus krašto klausimu*, LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 41, l. 10.

Argumenty, którymi operowali federaliści, były oparte na doświadczeniu historycznym. Po pierwsze, akcentowano, że unia krewska (1385 r.) zapewniła WKL trwałą byt oraz zwycięstwo w wojnie z zakonem krzyżackim. W tym kontekście przedstawiano polonizację, która nastąpiła po chrzcie WKL, jako proces, którego nie można było uniknąć. W innym wypadku Litwinów nie ominąłby los Prusów, którzy zostali podbici w XIII w. Po drugie, rozwój stosunków polsko-litewskich przyniósł kolejny sukces dla WKL. Po podpisaniu unii lubelskiej w 1569 r. WKL przy wsparciu Polski odniosło zwycięstwo w wojnie o Inflanty. Po trzecie, obok wolnej Polski zawsze istniała niepodległa Litwa. Po czwarte, wskazywano na „cud na Wisłą” i wygraną wojnę 1920 r., ponieważ skutkiem zwycięstwa Związku Radzieckiego w tej wojnie byłaby wcześniejsza okupacja Litwy. Umowa moskiewska podpisana w lipcu 1920 r. między Związkiem Radzieckim a Litwą w wypadku zwycięstwa Armii Czerwonej nie miałaby większego znaczenia. Dla Związku Radzieckiego to był po prostu tymczasowy chwyt taktyczny zapewniający poparcie Litwy i dający możliwość wykorzystania terytorium Litwy do działań wojennych. Ostatnim argumentem federalistów był nadchodzący koniec wojny i upadek III Rzeszy oraz wzrost potęgi militarnej Związku Radzieckiego, który chciał rozpowszechnić swoje wpływy w regionie Europy Środkowej. Uzasadniano, że sfederowana Litwa z Polską będą mogły skutecznie przeciwstawić się przewidywanej agresji Związku Radzieckiego. Można stwierdzić, że komunikaty o takiej treści dominowały w przekazach BIP-u. Podstawowym celem propagandy wśród Litwinów było budowanie pozytywnego wizerunku Polaków. Formowano nastroje polonofilskie, żeby po wojnie można było powołać federację polsko-litewską¹⁸.

Według drugiej wizji po wojnie przewidywano włączenie Litwy do Polski. Stworzenie takiej wizji było spowodowane zbyt wrogim nastawieniem Litwinów do Polski i Polaków i dlatego należało pozbawić ich prawa do niepodległości. Litwinom zarzucano współpracę z okupantami – sowieckim oraz niemieckim. To wszystko było powodem, że Litwa miała zostać częścią Polski. Przewidywano zapewnienie Litwinom autonomii językowo-kulturowej, a także respektowanie zmian wprowadzonych na Litwie w 1922 r. po rozpoczęciu reformy rolnej. Stronicy tego

¹⁸ *Lietuvių-lenkų santykių apžvalgos, 1943-08*, LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 33, l. 22; *Lietuva vakar, šiandien ir rytoj*, „Niepodległość“ laikraščio priedas, 1943 m., LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 88, l. 4 ap.

Rys. 1. Wizja Litwy w przypadku federacji Litwy z Polską według projektów z okresu międzywojennego

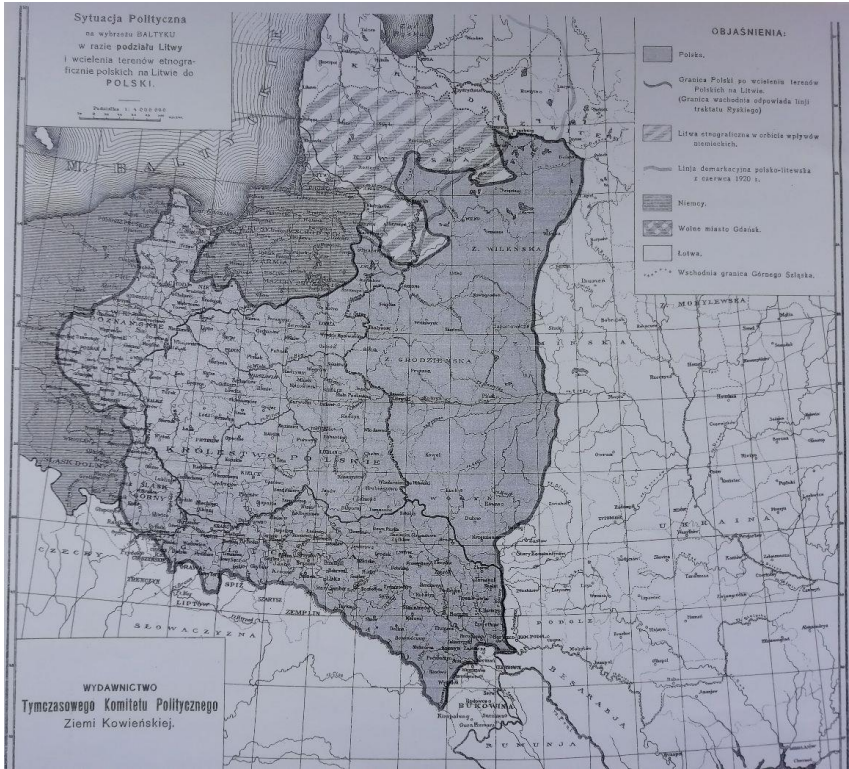

Źródło: *Problem litewski. Dwie mapy polityczne z tekstem i tablicą statystyczną*, LCVA, f. 884, ap. 1, b. 5, l. 1.

rozwiązania byli przekonani, że strona polska jest zbyt pobłażliwa względem Litwinów. Oskarżano przedwojennych polityków polskich oraz rząd emigracyjny, że próbują osiągnąć porozumienie z Litwinami bez względu na ich współpracę z okupantami oraz prześladowania ludności polskiej. Według zwolenników aneksji słynące z tolerancyjności WKŁ – to przeszłość, która nie miała nic wspólnego z tym okresem, dlatego kwestię litewską można było rozwiązać tylko postępując zdecydowanie, wykorzystując argument siły¹⁹.

¹⁹ *Lietuvių tautinių, politinių problemų istorinė apžvalga*, LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 29, l. 23–25; *Lietuvių, baltarusių, lenkų spaudos apžvalgos, 1943 m.*, LCVA, f. R-601,

Rys. 2. Wizja Litwy w wypadku aneksji oraz wcielenia terenów etnograficznie polskich na Litwie do Polski według dokumentów z okresu międzywojennego

Źródło: *Problem litewski. Dwie mapy polityczne z tekstem i tablicą statystyczną*, LCVA, f. 884, ap. 1, b. 5, l. 1.

Podsumowanie

Reasumując przedstawione fakty, można sugerować, że stosunki Polaków z Litwinami są fenomenem w dziejach Europy. Dwa narody i dwa odrębne państwa stopniowo scalały się od końca XIV w., aż ostatecznie powstała Rzeczypospolita Obojga Narodów w 1569 r. w Lublinie. Na po-

ap. 1, b. 39, l. 30; *Lietuva vakar, šiandien ir rytoj*, „Niepodległość“ laikraščio priedas, 1943 m., LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 88, l. 3.

czątku zaś XX wieku stały się wrogami. Problem polegał na tym, że politycy z jednej i z drugiej strony nie potrafili zrozumieć obustronnych dążeń. Po drugiej wojnie światowej pewne polskie środowiska były nastroszone na stworzenie federacji polsko-litewskiej. Nie orężem a słowem i ideą postanowiono zjednać Litwinów. Owszem, jak też zostało wspomniane, nie brakowało szowinistycznych zapędów. Jednak konferencje w Teheranie, Jałcie oraz koniec wojny i konferencja w Poczdamie ostatecznie przypieczętowały widok powojennej Europy, której wschodnia część znalazła się za żelazną kurtyną w świecie krzywych zwierciadeł. Konflikt polsko-litewski, wizje federacyjne, etc., znalazły się na marginesie wielkich postanowień politycznych i nigdy już więcej nie wyszły poza kulury dyskusji politycznych.

Bibliografia

Źródła archiwalne

- Potvarkis dėl BIP pranešimų apie politinę, ekonominę ir kultūrinę padėtį rašymo*, LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 7, l. 1–3.
- Direktyvos dėl BIP organizavimo, struktūros ir veiklos. Agitacinio propagandinio darbo instrukcijų projektai, 1944.02.22 – 1944.03.01*, LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 9, l. 7–10.
- „D“, „N“ grupių diversijų organizavimo instrukcijos, 1943.10.01 – 1944.01.03, LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 14, l. 1–7.
- „D“, „N“, „P“ grupių veiklos ataskaitos, 1943.08.26 – 1944.03.05, LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 23, l. 1–15.
- Lietuvių tautinių, politinių problemų istorinė apžvalga*, LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 29, l. 23–25.
- Lietuvių-lenkų santykių apžvalgos, 1943-08*, LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 33, l. 20, 22.
- Lietuvių, baltarusių, lenkų spaudos apžvalgos, 1943 m.*, LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 39, l. 28, 30.
- Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos analizė apie lenkų politinius teiginius Vilniaus ir Vilniaus krašto klausimu*, LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 41, l. 10.
- Lietuva vakar, šiandien ir rytoj*, „Niepodległość“ laikraščio priedas, 1943 m., LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 88, l. 3, 4 ap.
- Niepodległość*, Nr. 6/10 ir Nr. 8, Vilniaus krašto leidinyse, 1944.02.15 – 1944.06.15, LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 92, l. 1–4.
- Problem litewski. Dwie mapy polityczne z tekstem i tablicą statystyczną*, LCVA, f. 884, ap. 1, b. 5, l. 1.
- Niepodległość: Organ Ziemi Wileńskiej. Wilno. 1942–1944*, R. 3, Nr. 1(35) – 2/3(36/37), LMAVBSPS.

Źródła drukowane

- Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945, tom 1, wrzesień 1939 – czerwiec 1941*, red. Pełczyński Tadeusz, Londyn 1970.

- Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945, tom 2, czerwiec 1941 – kwiecień 1943*, red. Pelczyński Tadeusz, Londyn 1973.
- Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945, tom 6, uzupełnienie*, red. Iranek-Osmecki Kazimierz, Londyn 1989.
- Banasikowski Edmund, *Na zew Ziemi Wileńskiej*, Warszawa–Paryż 1987.
- Bohdanowicz „Czortek” Janusz, *Brygada „Wilhelma”: oddziały partyzanckie „Żuka” i „Gozdawy”*, Gdańsk 1998.
- Brzozowski Zygmunt Szczęsny, *Litwa – Wilno 1915–1945*, Paryż 1987.
- Kiałka Stanisław: *legenda wileńskiej konspiracji. Materiały biograficzne i pisma wybrane*, red. Malinowski Leszek Jan, Bydgoszcz 2000.
- 1 Wileńska Brygada AK „Juranda”: Relacje żołnierzy, wspomnienia dowódców*, red. Malinowski Leszek Jan, Warszawa–Kraków 2014.

Opracowania

- Bubnys Arūnas, *Pasipriešini mo judėjimai Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metais: 1939–1945 m.*, Vilnius 2015.
- Grabowski Waldemar, *Ulotki lotnicze nad Polską 1939–1945*, „Biuletyn informacyjny AK”, 2013, 3 (275).
- Król Cezary Eugeniusz, *W poszukiwaniu modelu propagandy totalnej*, „Propaganda w systemach demokratycznych i niedemokratycznych”, Lublin 2015.
- Szostakowski Józef, *Między wolnością a zniewoleniem: prasa w języku polskim na Litwie w okresie od września 1939 do 1964 roku*, Wilno–Warszawa 2004.
- Tarka Krzysztof, *Konfrontacja czy współpraca? Litwa w polityce Rządu Polskiego na uchodźstwie 1939–1945*, Opole 1998.
- Tomaszewski Longin, *Wileńszczyzna lat wojny i okupacji 1939–1945*, Warszawa 2010.
- Urbaniak Artur, *Rola elementów werbalnych i niewerbalnych w komunikacji politycznej końca XX i początku XXI wieku na podstawie analizy wybranych wystąpień medialnych polskich polityków*, Poznań 2014.
- Wołkonowski Jarosław, *Okręg Wileński Związku Walki Zbrojnej Armii Krajowej w latach 1939–1945*, Warszawa 1996.
- Wołoszyn Witold Jacek, *Wstęp*, „Propaganda w systemach demokratycznych i niedemokratycznych”, Lublin 2015.

Źródła internetowe

- Żurawski Jacek A., *Prasa konspiracyjna w Wilnie i Okręgu Wileńskim w latach 1939–1945: okres wrzesień 1939 – czerwiec 1941*, „Niepodległość i Pamięć” [źródło interaktywne], 2011, nr 2, s. 55–107, [http://bazhum.muzhp.pl/autor/%C5%BBurawski/Jacek A./](http://bazhum.muzhp.pl/autor/%C5%BBurawski/Jacek%20A/).

Tradition of the Polish–Lithuanian Union in the Documents of the Home Army of 1939–1944

Summary

Usually, the Home Army is understood as a military organization. But often, there is missing fact that the Home Army is an organization that had a political apparatus that

formed the views of the country's population, published ideas and political visions using its own communication channels. The Home Army leadership conducted a real information war using accessible media. For this purpose, an Information and Propaganda Office (hereinafter referred to as "the IPO") was founded.

The Home Army propaganda activities can be divided into several levels according to the methods used and their effects: micro, meso, macro. The Home Army was an underground organization that effectively pursued the information war, at the initial stage of the meso level. But later, the Home Army information activities gained macro-level features. Thanks to propaganda, the Home Army leadership communicated to the public ideas that formed civic public behavior. This article introduces the Home Army propaganda reports about the Polish and Lithuanian federation. The analyzed reports consist of two political Polish and Lithuanian common state visions. The first was a federal vision whereby Poland and Lithuania had to unite into a common state with equal rights. The second vision provided for the full incorporation of Lithuania into Poland, leaving Lithuanians only cultural autonomy.

Keywords: propaganda, communication, federation, Home Army, Vilnius District of the Home Army, Polish-Lithuanian relations

Lenkijos–Lietuvos unijos tradicija Armijos Krajovos dokumentuose 1939–1944 metais

Santrauka

Apie Armiją Krajovą (AK) priimta kalbėti kaip apie karinę organizaciją. Bet dažnai pamiršamas faktas, jog AK – organizacija, turėjusi politinį aparatą, kuris formavo krašto gyventojų pažiūras, skelbė idėjas ir politines vizijas, panaudodamas nuosavus komunikacijos kanalus. AK vadovybė vykdė tikrąjį informacinį karą naudodama prieinamas medijas. Šiuo tikslu buvo įkurtas Informacijos ir propagandos biuras (BIP).

Atsižvelgiant į taikomus metodus ir jų poveikį, AK propagandinė veiklą galima suskirstyti į mikro, mezo ir makro lygmenis. Būdamą pagrindžio organizacija, AK veiksmingai vykdė informacinį karą pradiniam etape mezo lygmenyje. Tačiau vėliau AK informacinė veikla įgavo makro lygmens bruožus. Pasitelkdama propagandą, AK vadovybė komunikavo visuomenei idėjas, kurios formavo pilietišką visuomenės elgseną. Šiame straipsnyje pristatomi propagandiniai AK pranešimai apie Lenkijos ir Lietuvos federaciją. Analizuojamuose pranešimuose vyrauja dvi politinės Lenkijos ir Lietuvos bendros valstybės vizijos. Pirmoji – federacinė vizija, pagal kurią Lenkija ir Lietuva turėjo susijungti į bendrą valstybę lygiomis teisėmis. Antroji vizija numatė visišką Lietuvos inkorporaciją į Lenkiją, paliekant lietuviams tik kultūrinę autonomiją.

Raktažodžiai: propaganda, komunikacija, federacija, Armija krajowa, AK Vilniaus apygarda, Lenkijos ir Lietuvos santykiai

Tradycja unii polsko-litewskiej w świetle dokumentów Armii Krajowej z lat 1939–1944

Streszczenie

Przyjęto mówić o Armii Krajowej jako o organizacji militarnej. Nie akcentując faktu, że AK to była organizacja, która miała swój aparat polityczny, który kreował postawy obywatelskie, rozpowszechniała idee oraz wizje polityczne korzystając z własnych kanałów komunikacyjnych. Dowództwo Armii Krajowej prowadziło wojnę informacyjną korzystając z dostępnych mediów. W tym celu zostało powołane Biuro Informacji i Propagandy Armii Krajowej.

Działalność propagandową AK, ze względu na metody i skutki, można podzielić na kilka poziomów: mikro; mezo; makro. AK, będąc organizacją podziemną, skutecznie prowadziła wojnę informacyjną początkowo na poziomie mezo, a w końcowym etapie jej istnienia propaganda przechodziła na poziom makro. Za pomocą propagandy społeczeństwu komunikowano idee, które kształtowały obywatelskie postawy mieszkańców okupowanego kraju. Artykuł traktuje o ideach federacji polsko-litewskiej w przekazach propagandowych BIP AK Okręgu Wileńskiego. W analizowanych dokumentach dominują dwa rodzaje przekazu: federacyjny, według którego oba państwa i narody miałyby równe prawa i wpływy, oraz inkorporacyjny, zgodnie z którym Litwa miała zostać integralną częścią powojennej Polski, lecz z zachowaniem autonomii kulturalnej.

Słowa kluczowe: propaganda, komunikacja, federacja, Armia Krajowa, Okręg Wileński AK, stosunki polsko-litewskie